

CETATEA TÎRGOVIȘTEI*

RADU GIOGLOVAN

Fiind unul dintre cele mai vechi orașe ale Țării Românești și important centru economic în tot cursul orînduirii feudale, Tîrgoviștea a avut și unele trăsături ale orașelor medievale, sub aspectul urbanisticii și al fortificațiilor. Izvoarele scrise amintesc despre fortificații la Tîrgoviște încă din secolul al XIV-lea.

Pe la sfîrșitul anului 1368 Nicolae, voievodul Transilvaniei, făcea o incursiune în Țara Românească, coordonată cu înaintarea regelui Ungariei împotriva Țaratului Bulgar. La trecerea peste riul Ialomița, oastea voievodului Transilvaniei a întîlnit întărituri ridicate de români la „riul Ialomița, unde românii făcuseră fortărețe și întărituri“ („fluvium Ilumcza (Iloncha) ubi fortalitia et propugnacula erant per Olachos firmata“), pe care le-a cucerit, apoi, trecînd riul, a luptat cu armata voievodului Vladislav, condusă de Dragomir, pircălabul cetății Dîmbovița¹. Savantul istoric Nicolae Iorga localiza întăriturile de pe Ialomița la Tîrgoviște².

Mai precis formulată este relatarea lui Felix Petancsics din primii ani ai secolului al XVI-lea, cînd călătorea prin Țara Românească, cuprinsă în itinerarul său „De itineribus quibus aggrediendi sunt Turci“ (Despre drumurile pe care vor trebui să fie atacați turcii). Capitală a românilor și reședință a voievozilor, Tîrgoviștea era inaccesibilă, „nefiind înconjurată cu zid sau întărituri, ci printr-un șanț cu val și zăgăzuri numai din pari ascuțiți așezați pe dinafară“ („non muro, non moenibus cincta, sed fossa, vallo et aggeribus tantum cum sudibus praeacutis exterius positus“) și este așezată între mlaștini care o închid cu păduri mocirloase și bălți, așa încît aproape toată regiunea, de jur-împrejur,

* Lucrarea a fost susținută, într-o primă formă, la Sesiunea de comunicări științifice organizată de Consiliul muzeelor, la București, în anul 1966.

¹ Ioan de Turocz, *Cronica Hungarorum la I. G. Schwandtner*, Viena, 1746, I. p. 192.

² N. Iorga, *Istoria armatei românești*, Buc. 1929, I. p. 81.

este de netrecut³. Textul lui Petancsics a fost înglobat în *Cosmografia lui Sebastian Münster* din anul 1544.

Reținem din aceste prime două informații că niciuna nu precizează că întregul oraș ar fi fost înconjurat, de jur-împrejur, cu vreo fortificație, ci numai cu șanțuri, valuri și zăgazuri, care puteau să existe numai într-o parte sau alta a orașului sau în locuri limitate în jurul orașului. În lumina altor informații, mai târziu, orașul nu a avut nici o fortificație care să-l fi înconjurat în întregime în cursul secolelor XIV—XVI. Au existat totuși șanțuri cu valuri și zăgazuri care puteau fi folosite și în scopuri strategice, dar acestea erau destinate în primul rând unor scopuri de utilitate modestă, zilnică, ca iazuri pentru mori, zalhanale, dirste și poverni. Exista în primul rând, pe latura nord-vestică a orașului, un iaz mare. Iazul Morilor, derivat din apele Ialomiței printr-un zăgaz puternic, așezat cu vre-o cinci sute de metri mai sus de actualul baraj al Ialomiței, așa cum apare în hărțile dinainte de construcția podului C.F.R. Teiș. Iazul există și astăzi continuându-și ca și în secolele trecute funcția principală economică de a învălăz pietre de moară și a conduce apele necesare grădinilor de zarzavat din imediata apropiere. Până la sfârșitul secolului trecut iazul mare al morilor curgea pe sub prima terasă a Ialomiței, pe lângă Curtea Domnească. Alte iazuri mai mici, tot pentru mori și zalhanale existau între Ialomița și iazul cel mare, derivate tot cu ajutorul unor zăgazuri din pari ascuțiți înfipti în albia râului Ialomița.

Deși funcția principală a acestor iazuri era cea economică, alimentând cu apa necesară întreprinderi domnești, boierești sau orășenești, ele erau la nevoie și mijloace de apărare ale orașului, atât de puternice, încât mai târziu, când se va ridica totuși o fortificație care înconjura în întregime orașul, pe această latură era completată cu șanțurile, valurile și zăgazurile iazurilor derivate din apele râului Ialomița, fără vre-o altă lucrare de apărare.

Un alt călător care trecea de două ori prin Țara Românească de la Constantinopol spre Transilvania, însoțind pe Aloisio Gritti (1532 și 1534), Francesco del'la Valle, scria despre Tîrgoviște că era „un oraș nu prea mare, așezat la șes și înconjurat de ziduri. Castelul din acel oraș în care locuiește domnul țării e împrejmuț cu pari de stejar foarte groși“⁴.

Ziduri de piatră sau din cărămidă n-au existat nici o dată de jur împrejurul întregului oraș Tîrgoviște și este greu de înțeles, împotriva celor mai elementare reguli de estetică edilitară, cum orașul ar fi fost înconjurat cu ziduri iar palatul domnesc cu pari de stejar foarte groși.

³ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1968, I. p. 444.

⁴ *Călători străini despre țările române*, Buc., 1968, I., p. 322.

Alți călători din secolul al XVI-lea care au scris despre Tirgoviște în relațiile lor nu mai amintesc despre vre-o fortificație care să fi inconjurat în întregime orașul.

Anton Verancsics, care a trecut de mai multe ori prin Țara Românească pe la mijlocul secolului al XVI-lea, în calitate de sol al regelui Ungariei la Constantinopol, amintește că din toată țara „Tirgoviște este singurul oraș mai însemnat, destul de mare și capitala țării și două cetăți de piatră, dar nu așa de însemnate ca să fie numite“, pe care totuși le amintește, într-o notă marginală, București și Poienari pe Argeș. Despre vre-o cetate la Tirgoviște nici un cuvânt și desigur că ar fi indicat ceva dacă ar fi existat. În plus aducea precizarea că „potrivit cu decretul împăraților turci mai vechi și chiar de pînă acum nici nu le este îngăduit să întemeieze cetăți și fortărețe“⁵.

Trecînd prin Tirgoviște în 1574 Pierre Lescapier observa că „palatul principelui este întărit numai cu garduri mari“ fără să amintească ceva despre fortificații ale orașului⁶.

Franco Sivori, secretarul voievodului Petru Cărcel (1583—1585), care a scris un amplu memorial despre Țara Românească și cu cele mai multe informații despre Tirgoviște, în comparație cu relațiile anterioare, nu amintește nimic despre fortificații la Tirgoviște, nici în jurul orașului, nici în jurul palatului domnesc. Sivori cel atras de peisajul încintător al Tirgoviștei, de calitățile aerului și apei, de arhitectura și aprovizionarea orașului, de meșteșugari și negustori, de construcțiile inițiate de întreprinzătorul voievod nu are nici un cuvânt de spus despre vre-un fel de fortificații în jurul orașului sau a palatului domnesc, nimic despre turnarea unor tunuri, ca și cum i-ar fi repugnat tot ce ține de arta ostășească. Doar în general amintește că „toate orașele sînt fără ziduri și nu există nici o cetate, toate fiind dărimate de turci, care nu lasă să se mai clădească vreunele, pentru ca țara să nu li se poată împotrivi“⁷.

Nici Jacques Bongars, în călătoria lui din 1885 spre Constantinopol, traversînd Țara Românească, nu vedea și mai ales nu auzea de la călugării franciscani unde era găzduit la Tirgoviște, decît că „Petru voievodul în cele douăzeci de luni cît a domnit a făcut la Tirgoviște, unde își avea curtea un palat mic dar frumos și impunător pentru cît poate țara și alături a clădit biserica sa, a adus trei izvoare de la o depărtare de două leghe, a pus să se toarne tunuri“. Nimic despre fortificații⁸.

Luptele de la Tirgoviște din octombrie 1595, prin însuși conținutul evenimentului, ne aduc cele mai numeroase și consistente infor-

⁵ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1968, I., p. 404; Antonius Weverancius. *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpine*, la Al. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice*, Buc., 1864, III. p. 178.

⁶ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1970, II. p. 428.

⁷ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 18.

⁸ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 162.

mații asupra cetății de la Tîrgoviște, datorită participării nemijlocite la expediția oștilor aliate sau ca martori direcți ai evenimentelor a unor comandanți și specialiști în tehnica și arta militară ca Silvio Piccolomini, Filippo Pigafetta și alții. Remarcăm mai întâi că autorii acestor informații, de multe ori contradictorii, sînt în unison cînd vorbesc despre lipsa unor fortificații care să fi înconjurat în întregime orașul. La 14 noiembrie 1595 Pigafetta scria cancelarului toscan că înșănătășindu-se după boala pentru care se retrăsese la Brașov s-a întors în tabăra aliaților, dar s-a oprit din nou la Tîrgoviște pe care a studiat-o cu interes și a constatat că „acest oraș este foarte mare, deschis, mai degrabă în chip de sat,⁹ „Questa città è grandissima, aperta, in forma più tosto di villa“¹⁰. Aspectul de sat al unei părți din oraș revine și în relația lui Giuseppe Piscullo din 10 noiembrie 1596 : „în față este orașul sau satul care se întinde de-a lungul riului, lung și îngust“¹¹. Același sens îl găsim și în descrierea retragerii lui Mihai Viteazul cu oastea spre Stoenestii, în așteptarea ajutoarelor din Transilvania, în memorialul lui Walther : (Mihai) „a ajuns la 17 august (1595) la Tîrgoviște, oraș întins dar lipsit de ziduri și de cetate, lîngă riul Ialomița“, „e mensus XVII mensis ad amplam sed muro arceque carentem civitatem Tervisum vel Targovisten prope fluvium Ialownicem“¹².

Așa dar, înainte de sosirea lui Sinan Pașa la Tîrgoviște nu exista niciun fel de cetate înconjurată de ziduri și nici vreo altă întăritură care să cuprindă întregul oraș sau vreo parte a acestuia.

După popasul de la Gemenea-Voinești din noaptea de 15/16 octombrie 1595 oastea aliaților și-a continuat înaintarea în dispozitivul inițial, cu Mihai Viteazul în avangardă, urmat de Ștefan Răzvan și la ariergardă Sigismund Bathory. Intrînd în hărțuiele cu detașamentele turcești s-au luat prizonieri de la care s-a aflat că Sinan Pașa părăsise Tîrgoviștea dar „lăsase Mitropolia și palatul domnesc și o suprafață din acel întins oraș înconjurat de tranșee“, „lasciò l'arcivescovato et il palazzo reale et un pezzo di quella gran terra cerchiati di trincee“, cu două mii de archebuzieri și patru piese de artilerie sub conducerea unui pașă. Cetatea fusese deasemenea fortificată în parte cu pari și pămînt, „in parte havea fortificata con pali et argini“¹³.

Nunțul papal Alfonso Visconti acreditat pe lîngă Bathory aflase încă din tabăra de la Rucăr că turcii își făcuseră „două întărituri mari,

⁹ Călători străini despre țările române, Buc. 1971, III, p. 550.

¹⁰ A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa din 1595* în „Memoriile Secției istorice a Academiei Române“, S. III, vol. IV, p. 120.

¹¹ Călători străini despre țările române, Buc. 1971, III, p. 631.

¹² Baldasare Walther, *Res gestae Michaelis*, la Al. Papiu Ilarian, *Tesauru*, Buc. 1862, I, p. 31.

¹³ A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa din 1595*, în „Memoriile Secției istorice a Academiei Române“, S. III, vol. IV, p. 105.

una în oraș și cealaltă într-o mănăstire de călugări, pe un deal vecin¹⁴, la mănăstirea Dealului.

Relația celor o sută de toscani arată că după ce s-a ridicat tabăra (de la Gemenea-Voinești, în dimineața de 16 octombrie) cu un ceas înainte de ziuă, oastea aliaților a înaintat pînă ce a ajuns în mijlocul unei cîmpii întinse, la 3 mile (4—5 km) distanță de Tîrgoviște. Aci s-a făcut un popas de vre-un ceas în timpul căruia s-a trimis un detașament de călăreți în recunoaștere care la întoarcere a informat că a ajuns pînă la tabăra părăsită a turcilor, de lîngă Tîrgoviște, plină cu urme de focuri și mulțime de carne și vite tăiate și au aflat că în Tîrgoviște sînt două biserici, cu două turnuri întărite, și case, de asemenea întărite, iar orașul ar fi puternic apărat de turci care i-au și întîmpinat cu lovituri de tunuri.

Din toate aceste informații aliații au înțeles că au de luptat pentru cucerirea Tîrgoviștei în care se aflau puncte fortificate la Curtea domnească, la Mitropolie și la Mănăstirea Dealului precum și case orașenești de asemenea întărite. În privința forței de apărare a turcilor, din informațiile culese din surse diferite s-a putut conchide că nu erau mai mari de cinci mii de oameni, deci cu mult inferioară forțelor aliate, deoarece Sinan Pașa se retrăsese cu grosul trupelor. S-a ținut un scurt sfat, călare, al comandanților și s-a hotărît să se continue înaintarea pînă la Tîrgoviște, în fața căreia urma să se așeze tabăra. În dispozitiv de luptă, dar tot „în ordinea obișnuită”, cu oastea lui Mihai Viteazul în avangardă, mergînd încet, pentru a evita vre-o cursă a vicleanului Sinan Pașa, îmbătrinit în războaie, spre seară, oastea aliaților a traversat tabăra părăsită a turcilor, situată lîngă Tîrgoviște, în partea de sud a orașului, pe o lungime de 8—9 km și 4—5 km lățime și s-a oprit la marginea răsăriteană a orașului. În acest loc, dincolo de Tîrgoviște, „di là da Tergovisto”, s-a organizat tabăra pentru noaptea de 16/17 octombrie „de-a lungul rîului care trece pe sub Tîrgoviște”, cu Sigismund Bathory și artileria lui în flancul răsăritean al orașului, cu frontul spre Tîrgoviște iar Ștefan Răzvan și Mihai Viteazul avînd rîul Ialomița în spate, cu frontul spre sud-est de unde ar fi putut să se întoarcă Sinan Pașa cu oastea sa. Noaptea s-au dat numeroase alarme, deoarece unii ostași turci care părăsiseră tabăra se întorceau neștiind nimic despre retragerea lui Sinan și cădeau în mâinile străjilor care îi făceau prizonieri.

Dimineața, 17 octombrie 1595, s-a convocat un consiliu al comandanților care a hotărît să lichideze mai întii garnizoana turcească din Tîrgoviște și apoi să continue urmărirea lui Sinan Pașa. Pentru aceasta trebuia schimbată poziția pe care o aveau, deschisă de toate părțile și foarte nepotrivită, din punct de vedere strategic, în cazul întoarcerii oastei lui Sinan. S-a format un detașament de 300 călăreți care a făcut recunoașterea unei baze de atac a Tîrgoviștei alegînd cîmpul din partea

¹⁴ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 478.

vestică a oraşului, care se numea pe atunci Severin, pe locul unităţilor militare actuale dinspre Teiş şi în continuare, moşia Popşa. În aceeaşi zi s-a ridicat tabăra şi oastea aliată s-a deplasat, defilind sub ochii garnizoanei turceşti din oraş, pentru a ocupa această bază, care întrunea cele mai bune condiţii: la stînga se afla riul Ialomiţa, „cu un zăgaz foarte mare, întărit cu trunchiuri foarte dese“ şi la dreapta înălţimea formată de terasa superioară a Ialomiţei şi dealurile împădurite ale Teişului. Toate mişcărilor erau urmărite de turcii din oraş care n-au încercat nici o ieşire mulţumindu-se să tragă cu tunurile dar nu au putut să provoace pierderi oastei aliate. S-a organizat apoi tabăra, care pentru orice eventualitate era şi dispozitivul de luptă, după vechea rînduală: în avangardă Mihai Viteazul, imediat în faţa oraşului, pe latura dinspre Teiş, sprijinit cu flancul stîng pe riul Ialomiţa, după care urma Sigismund Bathory la centru şi în flancul drept Ştefan Răzvan, ambele detaşamente cu spatele spre Ialomiţa şi frontul spre sud. După aranjarea dispozitivului şi o prealabilă orientare, dar fără vre-o pregătire specială, cum ar fi fost o acţiune de tunuri, deoarece nu avea în faţă nici un fel de întăritură care să necesite o astfel de pregătire, oastea lui Mihai Viteazul a început atacul împotriva apărării turceşti înaintînd în oraş prin lupte cu turcii. Cele mai multe dintre relaţiile asupra acestor lupte nu amintesc acţiunile lui Mihai din ziua de 17 octombrie pentru că autorii lor nu erau de faţă şi nu participau direct la acestea ci se aflau cu detaşamentele lui Ştefan Răzvan şi Sigismund Bathory şi mai ales nu voiau să reliefeze acţiunile viteazului voievod. Numai relaţia celor 100 de toscani aminteşte că „deodată, fără a face alte pregătiri de atac infanteria domnului Ţării Româneşti a înaintat sub cetate, făcînd ici şi colo cîteva porţiuni de şanţ, mai mult pentru oarecare acoperire decît pentru a se asigura în vederea atacării cetăţii“¹⁵. „a combattere la fortezza“.

Observăm că autorul relaţiei deosebeşte oraşul „citta“, de fortificaţia lui Sinan „fortezza“, care se afla în jurul Curţii domneşti, pe care traducătorii n-au respectat-o în toate cazurile. De asemenea Walther aflase că oastea lui Mihai a înaintat în oraş şi a ajuns pînă la „o biserică depărtată de fortăreaţă în distanţă de o lovitură de săgeată, înălţă două movile ca turnurile, dispune unele din tunurile aduse cu sine, bate cu tărie inamicul închis din amîndouă părţile şi alergînd la o altă biserică cu mult mai aproape de fortăreaţă îndeamnă cu stăruinţă la lucru, fără întrerupere“¹⁶.

Movilele despre care se vorbeşte erau improvizaţii deasupra chiar a bolţilor bisericilor ale căror acoperişuri fuseseră incendiate de turci. La o bătaie de săgeată spre vest de Curtea domnească era biserica Sf. Nicolae care mai păstrează o piatră cu inscripţia: „Să se ştie cum

¹⁵ *Călători străini despre ţările române*, Buc. 1971, III, p. 587.

¹⁶ Baldasare Walther, *Res gestae Michaelis*, în Al. Papiu-Ilarian, „Tesauru“, I, p. 33—34.

au spart besearica la Sinan Pașa și ou direșu pop Goncea cliseariu“¹⁷. Cealaltă, mai aproape de fortificațiile turcești de la Curtea domnească era așezată în partea vestică și a existat pînă la mijlocul secolului trecut, cu hramul Sf. Mina¹⁸.

Înaintarea oastei lui Mihai Viteazul l-ar fi îndemnat pe Sigismund Bathory să-l trimită pe Piccolomini cu unii din oamenii săi pentru o recunoaștere, care i-a raportat că „cetatea este întărită cu o palisadă de lemne în picioare, acoperită pe dinafară cu pămînt“. Oastea lui Mihai Viteazul ajunsese deci pînă în seara zilei de 17 octombrie sub palanca lui Sinan Pașa ridicată în jurul Curții domnești. Noaptea de 17/18 octombrie a fost folosită pentru săparea unor șanțuri în timp ce turcii trăgeau asupra lor din fortăreață cu tunurile și arhebuzele.

A doua zi, 18 octombrie 1595, dimineața a fost o ceață deasă, care a durat aproape 3 ore. În scrisoarea lui din aceeași zi către cancelarul toscan Pigafetta scria că în timpul acestei cețe a avut loc recunoașterea lui Piccolomini: „dar din cauza beznei nu a putut distinge nimic decît doar că (turcii) erau întăriți cu pari și obstacole într-o parte a orașului, avînd cealaltă parte incendiată¹⁹. S-a aflat însă de la prizonieri că din cei două mii de turci nu mai rămăseseră înăuntru mai mult de 100. S-a hotărît să se dea asaltul după amiază, iar pînă atunci s-a continuat bombardarea cu tururile, „dar cu puțin folos pentru că urmăreau mai mult să strice zidurile decît să doboare curtinele de zid pentru a face o spărtură, loviturile erau rare și nu prea puternice și căutau în special să dărîme un turn și alte asemenea lucrări de apărare“. Turnul amintit era probabil Chindia, cuprins în incinta fortăreței și este curios că nu mai este amintit de nici un alt izvor, deoarece este sigur că exista la această dată. Cei dintii s-au apropiat secuii cu foc și au aprins gardul întăriturii, au făcut o spărtură în palancă și acoperiți de fum au intrat în fortăreață urmați de alte cete de ostași care prin luptă au măcelărit cea mai mare parte din garnizoană iar comandanții Ali pașa și Kodja beg au fost luați prizonieri. Descrierea anonimă a isprăvilor celor 100 de toscani reliefează rolul lui Sigismund Bathory arătînd că cel care a pus primul foc la gardul palăncii lui Sinan ar fi fost un ofițer bătrîn care ceruse voie de la principele Transilvaniei pentru această inițiativă urmată imediat de numeroși alți ostași. Făcîndu-se o spărtură în gardurile palăncii și pămîntul de umplutură prăvălindu-se au intrat în incintă urmați de alți ostași. „Românii și ungurii intrați în fortăreață

¹⁷ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, în „Studii și documente“, XV, Buc. 1908, p. 89, nr. 244.

¹⁸ General Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Buc. 1947, p. 437, nota 6.

¹⁹ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 548, A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa*, în „Memoriile Secției istorice a Academiei Române“, S. III., vol. IV, p. 106: „ma al buio non gli lasciarono comprender nulla, se non che s'erano trincerati con pali et argini in una parte della citta, havendo l'altra parte incenerita“.

în mai multe cete și dînd peste puțină rezistență s-au nedînd peste nici o rezistență au ocupat fortăreața și făcînd puțini prizonieri au tăiat cu săbiile pe toți turcii, afară de două pașale, dintre care unul era rănit. S-a socotit că numărul morților, toți oameni chipeși, s-ar ridica la cinci mii. Au fost capturate 30 de tunuri, nici mari nici mici și o mare mulțime de muniții și de provizii și multe steaguri și peste toate acestea multe bogății²⁰. În fragmentul acesta din descriere autorul numește palanca „citta“ care a fost tradusă prin „oraș“ dar din desfășurarea luptelor și descrierea fortificației este evident că obiectivul era palanca lui Sinan în jurul Curții domnești : „Conosciuta l'occasione i Valachi et gl'Ungheri entrati nella città da piú bande et trovata poca o nulla resistenza s'impodrirono“²¹.

Sinan Pașa însuși raporta cam aceleași lucruri despre palanca de la Tîrgoviște : începuse să ridice o cetățuie pe care o înzestrase cu tot ce trebuia, cu ieniceri, gebegii, topcii și asapi și vreo 1600 arhebuizieri și 2000 de călăreți dintre spahii din Silistra, Küstendil și Valona, toți sub comanda lui Ali pașa, iar el s-a retras la București. După plecarea lui și apropierea oastei aliaților au plecat și cei mai mulți dintre ieniceri și spahii și n-au rămas pentru apărarea Tîrgoviștei decît vreo 3—400 de ostași. Sosind aliații au dat foc la acea cetățuie cu artificii, păcură și luminări (torțe) și apărătorii fiind puțini, aliații au distrus-o și au cucerit-o²².

Știrile pe care ni le transmit izvoarele istorice scrise au un conținut mai bogat sau mai searbăd după rezonanța pe care faptele o aveau asupra autorilor lor prinși în vîltoarea evenimentelor la care se adaugă interpretări sau denaturări subiective după interesele fiecăruia. De aceea socotim de o deosebită importanță scrisoarea lui Filippo Pigafetta datată din Brașov la 14 noiembrie 1595 care, ori cît ar fi fost influențată de oficializarea creșterii rolului lui Sigismund Bathory de conducător și organizator al victoriei împotriva turcilor păstra încă numeroase elemente reale, nealterate, cel puțin în privința fortificațiilor de la Tîrgoviște. El scria că întorcîndu-se la Brașov s-a oprit din nou la Tîrgoviște pe care a cercetat-o în mod intenționat, ca specialist în lucrări de fortificații militare, cu o bogată experiență de istoric și arhitect, la cei 62 de ani ai săi. În timp ce orașul, „citta“, era „foarte mare și deschis“, „aperta“, fără întărituri, palanca, „fortezza“, era o întăritură făcută din lemn și pămînt din porunca lui Sinan pașa : „am revăzut Tîrgoviștea și fortăreața făcută acolo de turci, care are o incintă pe dinafară de 400 de pași de-ai calului meu, care sînt aproape cît ai unui om obișnuit. Are 3 turnulețe mici rotunde iar a patra latură formează poarta spre răsărit, mică și acoperită cu benzi de fier. Alte două

²¹ Hurmuzachi — N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, Buc.

²¹ Hurmuzachi — N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, Buc. 1903, p. 84.

²² *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III. p. 604—605.

mai mici sînt la nord, spre riu, al cărui mal face și mai puternică acea fortăreață. Spre miazăzi se săpase un șanț lat de peste opt brațe (0,583 m brațul de la Florența) și cu pămîntul nisipos și pietrișul umpluseră palisadele și gabioanele suprapuse. Această palisadă, lată de 8 brațe înconjură acea fortăreață cu birne înfipte de-a curmezișul și consolidate puternic cu pari de lemn într-o lucrătură foarte bună. Dar turnulețele nu aveau ferăstruici sau deschizături pentru tunuri și cele 40 de bombarde erau așezate în gabioanele atît ale turnulețelor cit și ale curtinelor, erau mici și toate vechi, unele din ele încărcate cu ghiulele, dar două erau foarte mari de 30 de livre și mai mult o ghiulea, care au fost duse și folosite la Giurgiu. Toată întărirea era țesută pe dinafară cu gratii și cu gard și pe dinăuntru erau tencuite cu var ca să țină strîns pămîntul. Dinspre răsărit trăsese o tranșee de la turnulețul făcut dintr-o bisericuță pînă la riul Ialomița, care curge pe acolo. La capătul (tranșeii) făcuseră o mică întăritură cu 4 flancuri cu scopul de a o păzi, mărind fortăreața²³.

Informațiile lui Pigafetta concordă cu cele ale misionarului franciscan Giuseppe Piscullo, martor la evenimentele de la Tirgoviște din octombrie 1595. El scria că Sinan Pașa ajungînd la Tirgoviște la 22 august 1595, „a început îndată niște lucrări de întărire și anume fiind palatul principelui înconjurat de o palanță sau palisadă după obiceiul acelei țări, el a făcut o alta alături, lăsînd la mijloc un interval de 2 pași; apoi a pus să se sape pe dinafară un șanț, aruncînd pămîntul între cele două palisade și făcînd astfel un val de pămînt cu trei laturi în total, dar care nu se sprijineau una pe alta; avea în spate spre răsărit un riu de puțină însemnătate, care nu vine mare decît în timpul ploilor, în față este orașul sau satul care se întinde de-a lungul rîului, lung și îngust . . . Fortul de la Tirgoviște ridicat de Sinan de la 30 august pînă la 15 octombrie are în jur de 1000 de brațe pe partea dinăuntru măsurat pe deasupra valului. Are un turn nu prea înalt, cu patru săcălușe deasupra și gabioanele sale, care nu erau încă umplute, nefiind terminate poate din lipsă de timp și chiar șanțul era în multe locuri prea puțin săpat“, „la fossa in molti luoghi era anchor' alta“²⁴.

Informațiile lui Pigafetta și Piscullo se completează cu cele ale subcămărașului Petru Pellerdi, diac în cancelaria lui Sigismund Bathory, pe care l-a însoțit în campania din octombrie 1595: „împușcăturile nu mai conțineau nici afară nici înăuntru, dar cum lemnele de la palanță erau foarte verzi și nuielele de asemenea, precum și pămîntul de umplutură foarte moale, totul era încă neuscat. Pe dinăuntru, îngrăditura avea o umplutură de 2 stînjeni, toată făcută de asemenea din lut moale iar înălțimea ei era de jur împrejur de 2 sulițe, fiind ferecată din loc

²³ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 549—550.

²⁴ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 630—631, A. Veress, op. cit., p. 140, 143.

în loc în trei locuri. Nu a putut fi deloc stricată de împuşcături, dar marea lor mulţime, ajutată de fumul groaznicelor împuşcături, a stricat umplutura în mai multe locuri, a aprins îngrăditura cu praf de puşcă şi cu lemne uscate în mai multe locuri şi a pornit la asalt urcînd pe scări foc şi lemne uscate legate în mii de mănunchiuri. Din pricina fumului prea mare făcut de dese împuşcături turcii nu puteau vedea nimic în afară, iar unde era vreo spărtură cît de mică ai noştri o luau îndată de la ei şi-i dădeau foc. Astfel neputînd suporta focul turcii au ieşit din cetate şi au fost măcelăriţi cu toţii. În aceeaşi zi, seara, cam pe la ceasurile 9 Dumnezeu ne-a dat în stăpînire cetatea pe care Sinan Paşa o zidise cu toate forţele sale timp de 6 săptămîni. Dumnezeu ne-a predat-o în miinile noastre în şase ceasuri. Paşa împreună cu begul au fost aduşi vii înaintea domnului nostru iar cei rămaşi în cetate au fost cu toţii măcelăriţi“. Înăuntru s-au găsit multe bogăţii, aur, vite, praf de puşcă, gloanţe, două tunuri mari, împreună cu ghiulele lor cîntărind 56 funţi“ iar sus pe îngrădituri 44 de falconete“²⁵.

Aşadar Sinan Paşa nu a făcut la Tîrgovişte decît o întăritură, o palancă, „una fortezza“, „un forte“, „un castello“, în jurul Curtîi domneşti în timp ce oraşul, „la città“, „la terra o villagio“ rămînea aşă cum fusese şi pînă atunci, deschis, „aperta“, fără nicio întăritură. Palanca era din garduri de lemn, care au dublat vechea împrejmuire a Curtîi Domneşti, „folosind zidul vechi şi reparîndu-l cu palanci, „fiind palatul princepelui înconjurat de o palancă sau palisadă după obiceiul acelei ţări, el a făcut o alta alături“²⁶. Spaţiul dintre vechiul zid şi gardurile noi, în lăţime de cca. 4 m după Pigafetta (8 braţe) şi Pellerdi (2 stînji) sau numai de un metru după Piscullo (2 paşi) fusese umplut cu pămînt şi pietriş scos din şanţul săpat pe latura de sud. Probabil că lăţimea de 2 paşi o avea fortificaţia numai pe latura de nord, dinspre riu, unde nu se săpase şanţ şi pămîntul fusese cărat de la şanţul de pe latura de sud. Cînd oastea aliaţilor a ajuns la această fortificaţie (17 oct.) lucrările nu erau încă terminate : pe alocuri şanţul nu era destul de adînc, iar gabioanele nu erau toate pline cu pămînt. De la o bisericuţă, aproape de palancă, spre răsărit, desigur Sf. Vineri în forma de atunci, deasupra căreia se improvizase un turn de apărare, poate chiar în turnul clopolniţei, se săpase un şanţ pînă la riul Ialomiţa, sau mai curînd pînă la Iazul cel mare, care l-ar fi inundat dacă l-ar fi traversat şi la capătul lui s-a mai făcut un mic fort, un bastion, cu patru laturi, pentru paza exteriorului fortificaţiei pe latura dispre riu, unde nu existau şanţuri de apărare : „Dinspre răsărit se trăsese o tranşee de la turnuleţul făcut dintr-o bisericuţă pînă la riul

²⁵ *Călători străini despre ţările române*, Buc. 1971, III, p. 623.

²⁶ *Călători străini despre ţările române*, Buc. 1971, III, p. 548, 630 ; A. Veress, p. 115 : „servernodosi della muraglia vecchia, ei, pallificatee riparandosi“, „essendo il palazzo del prencipe circondato da una palancata, o pelificatta ali usanza di quel paese“, p. 140.

Ialomița care curge pe acolo. La capăt fusese făcută o mică întăritură cu patru flancuri în scopul de a o păzi, măbind cetatea²⁷. În timp ce turnulețul de deasupra bisericii Sf. Vineri supraveghea și apăra flancînd latura sud-estică a palancii, bastionul din capătul tranșeii supraveghea și apăra latura nordică. Ambele turnuri puteau interveni în apărarea porții din partea de răsărit a palancii. După informațiile izvoarelor cunoscute alte fortificații nu s-au mai ridicat de turci la Tîrgoviște în timpul campaniei din 1595. Întăriturile de la Mitropolie, de la Mănăstirea Dealu și din interiorul orașului, despre care auziseră aliații înainte de a ajunge la Tîrgoviște, nu erau decît împrejmuirile obișnuite de zid, mănăstirești și ale curților boierești, lipsite de elementele caracteristice fortificațiilor și care nici n-au fost folosite de turci în luptele din octombrie 1595 ca puncte de rezistență, decît poate în timpul înaintării oastei aliaților în oraș, pînă la palanca din jurul Curții Domnești.

În dimineața de 17 octombrie cînd oastea aliată s-a deplasat de la marginea estică a Tîrgoviștei spre cea vestică, defilînd pe sub ochii turcilor, aceștia s-au convins de zdrobitoarea superioritate numerică a aliaților în raport cu efectivele garnizoanei lor, dar nu puteau părăsi poziția în timpul zilei, deoarece ar fi riscat o urmărire imediată cu efecte dezastruase. Și, după consemnul primit de la Sinan Pașa, garnizoana trebuia să lupte împotriva aliaților pentru a le întîrzia înaintarea.

În aceeași zi oastea lui Mihai Viteazul a început atacul împotriva turcilor înaintînd prin lupte și înfrîngînd rezistența turcească tot mai îndirjită cu cît se apropia de palanca din jurul Curții Domnești. Din cauza construcțiilor tunurile trebuiau așezate pe diferite înălțimi, cum erau cele din vecinătatea sau chiar de deasupra a două biserici, turnurile sau clopolnițele bisericilor, cum intuia savantul Nicolae Iorga, din apropierea palancii, pentru a mări eficacitatea loviturilor. Înaintarea oastei lui Mihai Viteazul a schimbat dispozitivul din tabără și Sigismund Bathory l-a trimis pe Piccolomini în recunoaștere, care la întoarcere i-a raportat, mai mult din cele auzite decît văzute, că oastea lui Mihai a ajuns la o fortificație de lemn și pămînt. Dar poziția luată nu asigura frontul, deoarece pedestrașii erau prea răspîndiți și tunurile ajunseseră în pericol să cadă în mîinile turcilor, dacă aceștia ar fi îndrăznit vreun contraatac. „Principele Transilvaniei s-a îndreptat în grabă într-acolo, însoțit de multă lume și a pus totul în ordine“ fără ca autorul relației celor 100 de toscani să indice vre-o schimbare în dispozitivul taberei organizată în dimineața aceleiași zile. Desigur că au fost întărite rîndurile oastei lui Mihai Viteazul cu detașamente din tabăra de la marginea orașului, poate și cu steagurile secuilor, dacă acestea nu vor fi însoțit și în această zi ca în toate cele anterioare oastea

²⁷ Călători străini despre țările române, Buc. 1971, III, p. 550.

lui Mihai Viteazul, după cum fuseseră repartizate de la început la avangarda condusă de viteazul voievod.

Cu toate veștile despre retragerea lui Sinan nu se uitau strata-gemele războiului în care bătrînul Sinan era versat și posibilitatea întoarcerii lui. De aceea s-a păstrat amplasamentul inițial al taberii și pentru noaptea de 17/18 octombrie cu oastea lui Sigismund Bathory și Ștefan Răzvan, pe cînd detașamentul lui Mihai Viteazul își întărea pozițiile cîștigate prin mici șanțuri de apărare sub întăriturile fortificațiilor de la Curtea Domnească în timp ce turcii trăgeau cu tunurile din interiorul palâncii. Pentru garnizoana turcească rezultatele erau evidente: în pofida promisiunilor sale, Sinan Pașa nu avea de gînd să se mai întoarcă în ajutorul celor lăsați la Tîrgoviște, începutul luptelor se dovedise îndîrjit și continuarea rezistenței echivala cu un sacrificiu total. De aceea cea mai mare parte din trupele garnizoanei turcești au folosit întunericul nopții și s-au descleștat de oastea aliaților fugind spre Dunăre. Oastea lui Mihai Viteazul a înfruntat întreaga garnizoană turcească în ziua de 17 octombrie, cu întregul ei efectiv de cca. 5000 de oameni și impetuozitatea atacului a fost încă o cauză care a determinat părăsirea locului de luptă al tîrcilor îndată ce întunericul nopții le-a dat posibilitatea să se desprindă de oastea aliaților.

Nu socotim strict adevărate cifrele enumerate de Sinan Pașa care se dezvinovăța de eșecul campaniei sale spunînd că din cei cca. 5000 de oameni, ieniceri, spahii, arhebuзieri, asapi, topcii și gebegii nu ar fi rămas decît 3-400 de luptători, în majoritate tunari — topcii și gebegii și nici numărul de 5000 de morți indicat de autorul descrierii isprăvilor celor 100 de toscani, care căuta să egalizeze totalul efectivelor garnizoanei turcești cu numărul morților. Numărul probabil al luptătorilor turci în ziua de 18 octombrie a fost în jur de 1000 de oameni cum îi spunea lui Pigafetta însuși comandantul garnizoanei turcești de la Tîrgoviște, Ali Pașa, făcut prizonier.

Relațiile martorilor la luptele de la Tîrgoviște nu ne-au descris dispozitivul oștilor aliate pentru cucerirea fortificației lui Sinan Pașa, dar din intervenția principelui Bathory menționată de Piconomini înțelegem că detașamentul lui Mihai Viteazul a fost întărit cu ostași moldoveni și ardeleni în vederea asaltului general din după amiaza zilei de 18 octombrie 1595. Este semnificativă și merită a fi semnalată surpriza principelui Bathory pentru „o victorie atît de neașteptată și de nesperată“ menționată de autorul descrierii isprăvilor celor 100 de toscani.

După lichidarea garnizoanei turcești și ocuparea fortificației „toată noaptea aceea a fost folosită la ridicarea prăzii și ducerea ei din fortăreață la tabără, „dalla città al campo“, unde au fost duși și cei doi comandanți turci prizonieri. Din aceste prăzi va fi rămas depozitul de ghiulele surpat de ape din malul drept al Ialomiței din care s-au scos

în anul 1873—150 de bucăți și s-au depus la Arsenalul armatei din Tîrgoviște²⁸.

În cronicile vremii s-au publicat și câteva reprezentări grafice ale luptelor de la Tîrgoviște din octombrie 1595 în care sînt înfățișate cele două tabere beligerante. Majoritatea conțin elemente comune de desen, după descrierile cunoscute: muntele Piatra Craiului (Königstein), tabăra principelui Transilvaniei, de pe meterezele căreia trag tunuri, coloane de oști aliate în înaintare spre Tîrgoviște, în interiorul căreia se află tabăra turcească, lupte sub zidurile sau în interiorul orașului, Dunărea și înălțimile de la sudul acesteia, spre care fug coloane de turci. Unele dintre aceste desene²⁹, reprezintă Tîrgoviștea parțial sau în întregime, ca o cetate înconjurată cu ziduri și turnuri ceea ce ar constitui dovezi pentru existența unor atari fortificații în jurul întregului oraș. În realitate aceste desene sînt lucrări artistice destinate ilustrării operelor istorice cu scopuri mai mult estetice decît documentare și pentru a reliefa personalitatea tînarului și orgoliosului principe al Transilvaniei.

Asupra fortificațiilor de la Tîrgoviște părerile istoricilor noștri sînt diferite. Unii socotesc că orașul a fost fortificat fără să se pronunțe cu precizie asupra existenței unei întărituri de jur-împrejurul întregii așezări, alții că orașul era înconjurat cu o fortificație încă de la începutul sec. al XVI-lea, iar în 1595 turcii au făcut o palancă în jurul Curții Domnești, unii că Sinan pașa a ridicat la Tîrgoviște 2 întărituri, una în jurul orașului și alta în jurul Curții Domnești, iar alții, cei mai numeroși, că Sinan pașa nu a construit la Tîrgoviște decît o palancă în jurul Curții Domnești.

Sub aspect militar fortificațiile lui Sinan pașa de la Tîrgoviște au fost studiate mai mult din punct de vedere tactic decît strategic, descriindu-se atacurile aliaților împotriva garnizoanei turcești după relațiile lui Pigafetta, a autorului italian anonim despre isprăvile celor 100 de toscani, a călugărului Nichifor, a lui Sinan Pașa însuși și după memorialul lui Walther³⁰.

Traseul palâncii lui Sinan Pașa față de ruinele zidurilor de incintă ale Curții Domnești nu s-a putut stabili pe toată întinderea nici în urma săpăturilor arheologice care au însoțit restaurările efectuate de Direcția monumentelor istorice³¹.

²⁸ Biblioteca Academiei R.S.R., ms. 3748, p. 21. Descrierea lui I. D. Petrescu coincide perfect cu dispozitivul aliaților.

²⁹ Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe, Inv. 2911, 8247.

³⁰ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, ed. N. Gheran și V. Iova, Buc., 1970, p. 212—228; General R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Buc. 1947, p. 412—438.

³¹ N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra Curții domnești din Tîrgoviște* (sec. XIV—XVII), în „Studii și cercetări de istorie veche”, 2/1964, p. 229—238; N. Constantinescu și Cr. Moisescu, *Curtea Domnească din Tîrgoviște*, Buc. 1965, p. 19, ed. 1969, p. 13.

Operele istorice apărute după luptele din 1595 sînt în general influențate de literatura de propagandă în serviciul principelui Transilvaniei. De aceea socotim că izvorul³² care a inspirat o schiță cu dispozitivul luptelor din 18 oct. 1595³³ nu este cel mai indicat chiar dacă este același cu cel arătat de Walther. Acest dispozitiv nu a avut loc niciodată și interpretarea lui³⁴ contrazice izvoarele de primă mînă.

Așa dar, în lumina izvoarelor istorice analizate, la sfîrșitul secolului al XVI-lea orașul era complet lipsit de fortificații. După luptele din anul 1595 nici palanca lui Sinan Pașa nu mai este menționată de nici un călător care a trecut pe la Curtea Domnească din Tirgoviște, fapt care dovedește că a fost desființată din cauza aspectului ei improvizat și lipsit de cea mai elementară estetică urbană.

În primul sfert al veacului al XVII-lea autoritatea otomană s-a întărit din nou, contribuind la aceasta și vrajba grupărilor boierești în luptă pentru puterea politică. Nici un domn nu mai reprezintă dorința de independență a maselor populare și nu pregătește vre-o acțiune războinică prin construcții de fortificații și cu atît mai puțin din anul 1625 cînd Alexandru Coconul schimbă din nou reședința domnească la București.

Astfel, Toma Borsos, care trecea prin Tirgoviște în 1618 în calitate de sol al principelului Transilvaniei, nota în jurnalul său de călătorie că Tirgoviște: „este un oraș deschis, foarte mare, are multe case, numai că sînt toate de formă românească, urite“³⁵.

Abia pe vremea domniei lui Matei Basarab cînd reședința domnească revine la Tirgoviște începe o nouă epocă de înflorire pentru vechea capitală, caracterizată prin numeroase construcții întreprinse de domn, boieri și orășeni. Încă din 1640 episcopul misionar Petru Bogdan Baksici, care inspectînd bisericile catolice din Țara Românească vizita și orașul Tirgoviște, „unde e reședința princepelui Țării Românești, deși domnește încă la București“, scrie că orașul Tirgoviște era tot lipsit de ziduri de fortificație, „la città di Targoviscte, senza mura“, în schimb „Curtea princepelui este mare și împrejmuîtă în întregime cu ziduri și porți de fier și deasupra un turn mare, în fața căreia, de o parte și de alta stau totdeauna străji, ziua și noaptea“³⁶.

În urma cercetărilor arheologice recente s-a stabilit că zidul exterior de incintă, care dubla pe cel vechi, ar data din vremea domnitorului Matei Basarab³⁷.

³² N. Istvaffy, *Historia Regni Hungarici*, ed. 1758, p. 414.

³³ General Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor*, Buc. 1947, p. 438.

³⁴ General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 439, nota 6.

³⁵ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1972, IV, p. 375.

³⁶ E. Fermendziu, *Monumenta prestantia historiam slavorum meridionalium*, XVIII, Zagreb 1887, p. 102.

³⁷ N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 233, N. Constantinescu și Cr. Moisescu, *op. cit.*, ed. 1965, p. 19, 45 ; ed. 1969, p. 13, 36.

Tot din inițiativa domnitorului Matei Basarab s-a ridicat și prima fortificație care cuprindea în întregime orașul. Fortificația consta dintr-un șanț adânc de cca. 3 m și larg de cca. 3 m după cum s-a văzut în profilul unui șanț de canalizare pe Bd. Castanilor, dublat pe dinăuntru cu un val de pământ și pietriș scos din șanț, înalt de cca. 3 m, deasupra cărui se înșirau un gard din bușteni groși în forma unui zid. Data construcției ne este indicată de cronică anonimă a Țării Românești: „și s-au îndemnat Matei vodă de au făcut cetatea din Tîrgoviște de iznoavă, leatul 7153 (1645)”³⁸. Aceeași cronică mai amintește despre această întăritură și cu ocazia răscoalei oștirii, când Matei Basarab ieșise din oraș spre Argeș și la întoarcere „dorobanții și seimenii i-au închis porțile și i-au ieșit înainte, la șanțul cel mare, cu toate tunurile, oprind pre domnul lor ca să nu mai intre în cetate, zicînd că de acum înainte nu le mai trebuie să le mai fie lor domn, ci să iasă din țară sau să se călugărească. Deci așa au șezut cu toți boiarii lui, obidit, în josul orașului, trei zile”³⁹.

În același an, 1653, călugărul Paul de Alep, însoțitor al lui Macarie, patriarhul Antiohiei, care venise în țările române după ajutoare bănești, vedea chiar de la intrarea în Tîrgoviște că orașul „e înconjurat cu ziduri de lemn, ridicate de Matei, actualul bei”, afirmație pe care o mai repetă când amintește că Tîrgoviște este mare ca Alepul și Damascul iar „Matei Bei ridică un zid de lemn jur-împrejur, săpînd și un șanț cu multă osteneală”⁴⁰. Cît despre „Curtea Beiului muntenesc” călătorul precizează că „e mare și înconjurată cu un zid de piatră. La o parte curge riul”⁴¹.

Așadar, în lumina celor expuse, prima fortificație care a înconjurat orașul Tîrgoviște în întregime datează din anul 1645, când domnitorul Matei Basarab a inițiat această lucrare cu totul din nou, „de iznoavă”, cum scrie cronică, nu pe urmele altor întărituri mai vechi. Inițiativele ostentative ale înțeleptului voievod nu au întîmpinat nici un fel de interdicție din partea puterii otomane care suspecta astfel de inițiative dar nu intervenea direct decît cu ocazia represiunilor armate sau prin intermediul domnitorilor devotați lor, cum s-a întîmplat cu dispoziția dată lui Gheorghe Ghica (1659—1660) „de au surpat casile și le-a sfărîmat de tot, ca să nu mai fie scaun domnescu acolo, încă mai supt munte fiind să temea turcii dă hainie”. „Surparea” se va fi extins și asupra fortificațiilor din jurul Curții Domnești și asupra celor din jurul orașului, care vor fi avut de suferit și din timpul sălbaticelor represiuni ale oștilor otomane din anii 1658 și 1659 cu ocazia înlocuirii

³⁸ *Croniciari munteni*, ed. Mihai Gregorian, Buc. 1961, I. p. 155.

³⁹ *Croniciari munteni*, Buc. 1961, I. p. 161.

⁴⁰ Paul din Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie*, ed. Em. Cioran, Buc. 1900, p. 78 și 91; B. P. Hașdeu, *Arhiva istorică a României*, Buc. 1964, I/2, p. 83, 93.

⁴¹ *Ibidem*, p. 82; p. 89.

domnitorului Constantin Șerban și apoi cu răscoala antiotomană a domnitorului Mihnea al III-lea-Mihail. Părăsite au rămas toate pînă la venirea domnitorului Constantin Brîncoveanu (1688—1714) care a refăcut atît Curtea Domnească cu toate construcțiile cit și fortificația din jurul orașului cu turnurile porților de intrare „nemaiputîndu lăsa un scaun vechiu ca acela dupre la strămoșii mării-sale să stea pustiu ci în tot felul și în multe rînduri au cercat împărăția pînă i s-au dat voie, ca și casile să facă și cînd va vrea și acolo să șadă“⁴². Domnitorul însuși arăta într-un pivilégiu acordat orașenilor din Tîrgoviște: „deci cînd au fost acum, după ce m-au dăruit Domnul Dumnezeu pe domnia mea cu domnia și m-am înălțat la cinstit scaunul răposatului strămoșului domnii mele Io Matei Basarabă și văzîndu domnia mea acest scaun domnescu vechiu stricat și fiind loc frumos și scaun bătrîn domnia mea cu ajutorul lui Dumnezeu m-am îndemnat de am înnoit acest scaun și l-am înfrumusețat cu case domnești și cu alte multe de toate ce să cade împrejurul scaunului“⁴³.

Această fortificație fusese prevăzută cu mai multe porți de intrare dintre care cinci se păstrează într-o „epistolie tipică“ trimisă de mitropolitul Ștefan (1648—1653 și 1658—1668) tuturor preoților prin care li se recomanda tipicul unei procesiuni pentru ploaie, după cum se făcuse la Tîrgoviște. Mulțimea ar fi ieșit din oraș pe Poarta vînașilor Dealului, de lîngă Biserica Sf. Vineri și a mers pînă la Mănăstirea Dealu, unde s-a făcut litanie, a reintrat în oraș pe poarta Buzăului, care ar fi trebuit să se numească a Tîrgșorului sau a Ploieștilor, dar aceste orașe erau atunci de mai puțină importanță și lipsite de episcopie, a ieșit din nou pe poarta Bucureștilor, aproape de bariera cu acelaș nume de mai tîrziu, mergînd pe moșia domnească spre Dimbovița și ocolind orașul ca să se întoarcă spre Poarta Argeșului, pe unde era bariera Ciocîrlan de mai tîrziu, către care se îndrepta în întîmpinare mulțimea din „Tîrgul norodului și al pristavurilor“ și cea care intrase în oraș pe poarta Dolgopolului⁴⁴.

Autenticitatea acestei scrisori a fost contestată de savantul Nicolae Iorga pe baza inexistenței unor colonii de genovezi și venețieni la Tîrgoviște și a stilului arhaizant pînă la burlesc. Remarcăm că despre negustori greci raguzani și venețieni la Tîrgoviște există numeroase mărturii documentare iar prezența unei colonii genoveze la Tîrgoviște o confirmă Pierre Lescopier la 22 iunie 1572: „am găsit acolo niște genovezi fugiți din Chios, care ne-au poftit la masă, fiind bucuroși să ne audă vorbindu-le limba“⁴⁵. Cit privește stilul „arhaizant pînă la bur-

⁴² Radu Greceanu, *Viața domnului Țării Românești Io Costandin Brîncoveanu Basarab-Voievod*, în „Cronicari munteni“, ed. Mihail Gregorian, Buc. 1961, II, p. 68.

⁴³ Arhivele Statului Buc., ms. 143, f. 28 v.

⁴⁴ Mircea B. Ionescu, *Tîrgoviștea, Schițe istorice și topografice*, Oradea 1929, p. 15—16.

⁴⁵ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1970, II, p. 428.

lesc“ ar trebui să avem în vedere că epistolia ni s-a păstrat în copie și arhaizarea s-ar putea datora celor care au transcris-o.

Paul din Alep ne descrie o procesiune asemănătoare pentru ploaie la Tîrgoviște, joi, 13 aprilie 1654, la câteva zile după întronarea domnitorului Constantin Șerban, care a urmat cam același itinerar din prima parte a svestaniei citate : ieșirea din Curtea Domnească, trecerea podului peste Ialomița, oprirea în mijlocul unei livezi proaspăt înverzite și oficierea litaniei după care procesiunea s-a întors pe aceeași cale⁴⁶.

Dar ceea ce confirmă în modul cel mai sigur autenticitatea epistoliei este păstrarea pînă în prezent a ruinei Porții vinătorilor Dealului și descoperirea prin săpături întîmplătoare a urmelor porților Bucureștilor și a Dolgopolului.

Din Poarta vinătorilor Dealului se păstrează numai partea inferioară a unuia din zidurile patrulaterale ale unui turn, formînd o arcadă pe deasupra străzii Sf. Vineri, înaltă de 3 m și largă de 5 m, la baza deschiderii. Lungimea zidului de-acurmezișul străzii este de 8 1/2 m. Arcada este zidită în cărămidă țesută pe o adîncime de 45 cm. și despărțită aparent de restul zidăriei printr-un rînd de cărămizi așezate pe lat. Din zidurile laterale se păstrează numai fragmente abia marcate la suprafața terenului iar din cel exterior nu se mai vede nimic. Despre înălțimea și forma turnului-poartă nu ni s-a păstrat nicio descriere sau reprezentare grafică.

Urmele porții Bucureștilor s-au găsit cu ocazia unor lucrări de canalizare pe str. N. Bălcescu în anul 1915, în dreptul Șanțului Cetății, despre care V. Drăghiceanu, care a văzut-o, scria că are același plan cu cea de lângă biserica Sf. Vineri.⁴⁷

Intr-o măsurătoare din anul 1844 i se spunea „poarta cetății ce să numește a Sîrbilor“,⁴⁸ după numele cartierului mărginaș.

Poarta Dolgopolului s-a descoperit în cursul anului 1966, tot cu ocazia unor lucrări de canalizare pe Calea Cîmpulungului în dreptul Șanțului cetății. Axul acestei porți nu este pe direcția Căii Cîmpulungului de azi, ci spre str. Pirvan Popescu, care va fi fost vechea cale a Dolgopolului și mergea de la poarta cetății pînă în fața Curții Domnești. Avînd același plan cu cea de la Sf. Vineri, poarta Dolgopolului are dimensiunile mai mari și o despărțire a cărei temelie a fost găsită perpendiculară pe latura interioară de sud. Resturile care se păstrează nu au nimic din caracteristicile structurale ale secolelor XV-XVI : nu există alternări de fișii de cărămizi aparente cu bolovași de piatră și nici de dreptughiuri tencuite încadrate de cărămizi aparente. Dimensiunile cărămizilor și tehnica de construcție documentează epoca domnitorului Matei Basarab cu o intervenție de restaurare pe vremea domnitorului Constantin Brîncoveanu.

⁴⁶ Paul din Alep, *Călătorii*, ed. Em. Cioran, p. 117.

⁴⁷ *Buletinul Comisiei monumentelor istorice*, 1915, p. 94.

⁴⁸ Arhivele Șt. Tîrgoviște, fond. Primăria orașului Tîrgoviște, dos. 14/1844.

După părăsirea reședinței domnești de la Tîrgoviște fortificațiile orașului s-au ruinat. Zidul de lemn a dispărut, turnurile porților s-au măcinat de intemperii și n-au rămas decît șanțurile și valul alăturat. În anul 1781 șanțurile și valul erau încă destul de bine păstrate, încît Sulzer putea să spună că ar fi fost ridicate în timpul vreunuia din războaiele dintre Austrieci și turci⁴⁹, iar cîțiva ani mai tîrziu cartografiile care ridicau harta Țării Românești afirmău că numai cu puține cheltuieli fortificația s-ar fi putut repune în valoarea ei de apărare de odinioară⁵⁰.

În 1821 Alexandru Ipsilanti adună o mare mulțime de oameni din cele patru județe administrate de el și a pus să fie destupate șanțurile cetății⁵¹. Liprandi nota că au fost atunci înălțate trei bastioane spre sud, așezate însă fără a se observa vre-o regulă de apărare, iar șanțul și valul nu ar fi ajuns nicăieri la adîncimea și înălțimea cuvenită așa încît un om putea foarte ușor sări peste ele⁵², ceea ce era o exagerare, deoarece nici astăzi, după 153 de ani, șanțul și valul din partea de sud a orașului nu poate fi trecut cu ușurință, necum de sărit, iar cele trei bastioane nu erau făcute atunci pentru prima dată, ci au fost restaurate cele vechi, deoarece își păstrează forma, dimensiunile și sînt încadrate organic în dispozitivul de apărare al fortificației ca și celelalte bastioane care se păstrează pînă în prezent.

În cursul secolului trecut șanțul și valul au fost întreținute pentru a se asigura împrejmuirea orașului împotriva încercărilor de evaziuni fiscale de la taxele comunale, jugărit, înființate pe vremea Regulamentului Organic. La fiecare schimbare de contract se verificau posibilitățile de trecere clandestină peste ocolul orașului și punctele slabe de la șanțul și valul cetății erau anunțate poliției care le restaura prin săpături cu arestații din penitenciar.

În afară de aceste preocupări utilitare, cîteodată se amintea și valoarea istorică a fortificației. În 1858, Costache Dănculescu închisese în curtea lui o porțiune din șanțul cetății cu aprobarea administrației județului, dar prezidentul municipalității se împotriva scriind că „șanțul ar trebui să rămînă slobod, ca să se poată cunoaște în toată vremea vechimea lui”⁵³. Cu toate acestea cotropirea a rămas și pe unul din bastioane se află construită o casă de la sfîrșitul secolului trecut.

Cu timpul, șanțul și valul cetății nu mai interesau decît ca monument istoric și canal conductor al apelor pîriului Mîlioara (Mîrioara un pîriu mai mic decît Mierea, afluent al Ilfovului din vecinătatea Tîrgoviștei) și a celor meteorice, în lipsa altei canalizări. Diferiți locuitori și-au întins împrejmuirile înglobînd și porțiuni din șanț și val. De mai

⁴⁹ Fr. Sulzer, *Geschichte des transalpinische Daciens*, Viena, 1781, p. 321.

⁵⁰ Academia R.S.R., mss. german, nr. 1, vol. II, p. 247.

⁵¹ Cioranu, la N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, Buc. 1921, p. 283.

⁵² *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. V, p. 422.

⁵³ Arh. Șt. Tîrgoviște, fond Primăria Or. Tîrgoviște, dos. 88/1855.

multe ori primăria orașului cerea poliției să drezeze acte de contravenție celor care cotropiseră zona fortificației. De altfel și pentru administrația orașului întreținerea șanțului în bune condiții de estetică și salubritate constituia o greutate din cauza întinsei lui suprafețe. Rapoartele serviciului sanitar denunțau în repetate rânduri focarul de infecție pe care îl constituiau apele stagnante din adânciturile șanțului, gunoaiele și mortăciunile care se aruncau de vecini, ierburile sălbatice și neingrijite crescute pe taluzuri. De aceea, de câte ori s-a putut desființa câte o porțiune din șanț s-a făcut cu ușurință.

În câteva puncte șanțul și valul au fost nivelate încă din secolul trecut în special cu prilejul unor deschideri de străzi noi. Partea de nord-vest a șanțului, de la Calea Cîmpulungului pînă la Ialomița a fost măcinată zi de zi de un drum de care, făcut pe deasupra parapetului. Alte drumuri au măcinat valul pe porțiuni mai mici spre sud, latura care mărginește strada Eternității a fost desființată prin zelul cotropitor al diferiților locuitori, iar partea de la răsărit de strada N. Bălcescu, spre Iazul Morilor este închisă în interiorul diferitelor gospodării încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea și în cea mai mare parte nivelat, reconstituirea putîndu-se totuși face pe baza ridicăturilor rămase din valul original. În ultimul timp, cu aprobarea instituțiilor centrale s-a desființat o porțiune mai întinsă, care a intrat în perimetrul Uzinei de utilaj petrolier și alte mici porțiuni pentru trecerea unor străzi noi.

Se păstrează totuși cea mai mare parte din întinderea șanțului cu adîncime pînă la 1—1,50 m, și a valului, cu înălțime de 1—2 m., precum și 7 bastioane, movile de pămînt și pietriș, care ies cu o formă dreptunghiulară în afara traseului, înconjurate și acestea de șanțul exterior. Lîngă fiecare din cele două porți descoperite pînă în prezent se află câte un bastion pentru apărare.

Latura dinspre riul Ialomița nu a fost fortificată, rolul acesta îndeplinindu-l apele riului și malul înalt al primei terase, pe sub care curgea și iazul morilor cu un debit de apă destul de mare.

Menționăm că unele dintre planurile orașului prezintă Șanțul Cetății fără porțiunile de la Calea Domnească — actuala str. N. Bălcescu spre Ialomița, iar altele prelungesc mai mult decît a fost în realitate latura de est. Numai planul ridicat de institutorul D. P. Condurățeanu în anul 1886 redă o imagine mai veridică a fortificației istorice. După acest plan, la ambele capete șanțul și valul erau întoarse spre orăz; pe malul Ialomiței pe o întindere de 35 m. după cum se poate verifica pe teren în curțile locuitorilor Florescu, Fleicuș și Todorescu, la capătul de est, pe cînd la celălalt capăt, spre vest, întreaga suprafață de la Calea Domnească spre Ialomița a fost nivelată cu ocazia construcției haltei și a cantonului C.F.R. Teiș, la sfîrșitul secolului trecut. Planul indică însă inexact „fortul“ de ambele părți ale străzii N. Bălcescu. În realitate, în locul „fortului“ era „Poarta Bucureștilor“, construcție

masivă din cărămidă, iar bastionul se afla alături și a fost nivelat cu ocazia construcției halei „23 August” în anul 1949.

Pe toată întinderea Șanțului Cetății măsoară 5 km și este prevăzut din loc în loc cu câte un bastion, care iese în afara fortificației, cu o formă dreptunghiulară, cu laturile opuse de câte 40 m., iar cea paralelă cu valul de 45 m. Distanța dintre bastioane este de circa 500 m; ele au fost amplasate de obicei la unghiuri, așa încît se puteau sprijini cu foc unul pe altul și apărau suprafața dintre ele. Cele mai impunătoare se arată în prezent două, spre latura de sud-est, datorită refacerii lor în anul 1821, din ordinul conducătorului Eteriei. În afară de cel de lângă Poarta Bucureștilor a mai fost nivelat pentru extinderea perimetrului Uzinei de utilaj petrolier bastionul de lângă Spitalul veterinar, în anul 1964, iar șanțul și valul au fost închise în incinta uzinei pe o lungime de aproape 300 metri.

De la Calea ferată din incinta uzinei și pînă la str. Al. I. Cuza șanțul mergea paralel cu str. Tudor Vladimirescu și a fost complet nivelat pentru a face loc unor spații verzi în fața blocurilor construite în imediata apropiere. Pe fundul șanțului Cetății s-a instalat o canalizare subterană, care conduce apele Mirioarei și pe cele meteorice.

În secolul al XVIII-lea, cînd s-a deschis drumul poștei Tirgoviște-Găiești s-a nivelat și bastionul care se afla exact în calea poștei. Următoarele două bastioane spre nord-vest au fost închise în curți particulare și peste ele s-au clădit case, iar celelalte două în continuare au rămas ca niște movile izolate de traseul valului, lângă străzile C. Brincoveanu și Tudorică Popescu. În sfîrșit, ultimul bastion în ființă și mai bine păstrat se află lângă calea ferată, de unde șanțul se îndreaptă spre Ialomița pentru a închide traseul celor 5 km de incintă.

De la Calea Cîmpulungului spre halta Teiș pe unele porțiuni șanțul a fost nivelat, deoarece pe aici nu mai curge Mirioara și s-a păstrat numai valul, care este însă amenințat să dispară măcinat zilnic de un drum de care improvisat pe deasupra lui. Din cele 10 bastioane inițiale au mai rămas doar 7 și dintre acestea mai bine păstrate numai trei.

Pe toată întinderea ei, vechea fortificație este numită de localnici Șanțul Cetății și a fost ridicată în toate planurile orașului.

Fortificația a fost depășită pe toate laturile de construcțiile cartierelor noi cu blocuri de locuințe, instituții și întreprinderi industriale.

Lucrarea constituie un valoros și unic monument istoric în țara noastră și ar trebui păstrat cu îngrijirile pe care le impun legile monumentelor istorice.